

ГРУШКО М. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного
та європейського права
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

УДК 341.223.14

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.5.34>**ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ В ПЕРІОД
ОКУПАЦІЇ: АВТОНОМНА РЕСПУБЛІКА КРИМ І М. СЕВАСТОПОЛЬ**

У статті проаналізовано термін «окупація» та застосування норм міжнародного гуманітарного права відповідно до окупаційного режиму на території Криму. Особливу увагу приділено захисту цивільного населення в період окупації, обґрунтовано правомірну необхідність застосування IV Женевської конвенції 1949 року до цивільних осіб, які перебувають на території Автономної Республіки Крим і м. Сімферополь, в силу дії принципу *lex specialis*.

Особливо важливим є використання правильної юридичної кваліфікація ситуації, яка має відповідні правові наслідки. Ці наслідки насамперед пов'язані із застосуванням належного правового захисту певних категорій осіб на певній території, на процес майбутньої деокупації та реінтеграції Автономної Республіки Крим і м. Севастополь. Тому насамперед необхідно визначитися із понятійним апаратом і в подальшому застосовувати відповідний режим захисту осіб, які знаходяться на цій території.

Право військової окупації є комплексним інститутом міжнародного гуманітарного права, основними джерелами якого є такі документи: IV Гаазька конвенція 1907 року, IV Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року, Гаазька конвенція про захист культурних цінностей на випадок збройного конфлікту 1954 року та звичаєві норми.

На жаль, нині спостерігаємо за тим, як окупаційний режим у Криму впливає на мирне населення і на реалізацію його прав. Увага приділялася проблемам мілітаризації Криму, поступової колонізації території із заміщенням населення, дотримання прав дитини, незаконного призову до лав супротивної сторони, забезпечення водопостачанням населення, порушення прав корінного кримськотатарського народу. Сторони конфлікту повинні вживати заходів для зведення до мінімуму шкоди для цивільного населення, зокрема держава-окупант на окупованій території зобов'язана дотримуватися міжнародних конвенцій і звичаєвих норм щодо забезпечення громадського порядку та життя населення.

Ключові слова: захист цивільного населення, окупація Криму, збройний конфлікт в Україні, міжнародне гуманітарне право, міжнародне право прав людини.

Hrushko M. V. Some aspects of the protection of the civilian population during the occupation: Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol

The article analyzes the term “occupation” and the application of international humanitarian law in accordance with the occupation regime in the Crimea. The special attention is paid to the protection of civilian population during the occupation, substantiated the legitimate need to apply the IV Geneva Convention of 1949 to

civilians in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Simferopol, due to the principle of *lex specialis*.

Especially it's important to use the correct legal qualification of the situation, which has appropriate legal consequences. These consequences are related, firstly, to the application of proper legal protection of certain categories of persons in a certain territory, and secondly, to the process of future deoccupation and reintegration of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol. Therefore, it's especially necessary to determine the conceptual apparatus and further apply the appropriate regime of protection of persons who are in this area.

The law of military occupation is a comprehensive institution of international humanitarian law, the main sources of which are the following documents: IV Hague Convention of 1907, IV Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War 1949, Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict 1954 and customary rules.

Unfortunately, we are constraining to have watch how the occupation regime in Crimea affects to the civilian population and the realization of their rights. The attention was paid to the problems of militarization of Crimea, gradual colonization of the territory with replacement of the population, observance of children's rights, illegal conscription to the ranks of the opposing side, issues of water supply, violation of the rights of the indigenous Crimean Tatar people. The parties to the conflict must take measures to minimize of harm to the civilian population, in particular, the occupying State in the occupied territories is obliged to comply with international conventions and customary rules to ensure public order and life of the population.

Key words: *protection of the civilian population, occupation of Crimea, armed conflict in Ukraine, international humanitarian law, international human rights law.*

Вступ. Питання захисту цивільного населення в період окупації є одним з найважливіших напрямів у міжнародному гуманітарному праві та сфері міжнародного права прав людини. На жаль, на прикладі нашої країни ситуація з окупованою Російською Федерацією територією Автономної Республіки Крим і м. Севастополь наглядно демонструє систематичні порушення в цій сфері. Не виконання норм міжнародних зобов'язань зі сторони держави-агресора щодо забезпечення прав і свобод людини в період окупації на відповідній території та їх порушення кваліфікують як воєнні злочини. Тому це дослідження становить важливий науковий і практичний інтерес.

Питання військової окупації розглядалися у працях багатьох як вітчизняних, так і зарубіжних вчених різних історичних періодів, зокрема у роботах Я. Броунлі, О. Ейхельмана, Е. Давіда, М. Догел, Ф.Ф. Мартенса, А.О. Кориневича, Ф. Ліста, І.М. Арцибасова, Є.О. Коровіна, В.М. Репецького, Д.І. Кулеби, М.В. Цюрупи, В.І. Дяченко, Ж. Хенкертса та інших. Проте питанню захисту цивільного населення в Криму у зв'язку з окупацією Російською Федерацією в наукових колах увага не приділялася.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження міжнародно-правового захисту цивільного населення під час окупації Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, зокрема аналіз документів, які регулюють права цивільного населення на окупованій території та обов'язки окупаційної держави.

На нашу думку, особливо важливим є використання правильної кваліфікації ситуації, яка має відповідні правові наслідки. Ці наслідки насамперед пов'язані із застосуванням належного правового захисту певних категорій осіб на певні території, на процес майбутньої деокупації та реінтеграції Автономної Республіки Крим і м. Севастополь.

Результати дослідження. У зв'язку з ситуацією довкола питання Криму у засобах масової інформації активно використовується таке поняття міжнародного права як «окупація». Не дивлячись на те, що вже шість років точиться збройний конфлікт в Україні, досі

існує хибне розуміння як загалом ситуації, так і окремої термінології у цьому питанні. Тому насамперед потрібно визначитися із понятійним апаратом і в подальшому застосовувати відповідний режим захисту осіб, які знаходяться на цій території.

Право військової окупації є комплексним інститутом міжнародного гуманітарного права, основними джерелами якого є такі документи: IV Гаазька конвенція 1907 року, IV Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року, Гаазька конвенція про захист культурних цінностей на випадок збройного конфлікту 1954 року та звичаєві норми.

Поняття «окупація» у перекладі з латини «*ossurpation*» означає «захоплення», «оволодіння». Тобто, вказаний термін містить протиправний характер своєї сутності. Хоча, не дивлячись на таку протиправність, режим окупації регулюється нормами міжнародного права, зокрема вказаними вище міжнародними конвенціями. Проте не всі держави світу пов'язані зобов'язаннями із договірними нормами міжнародного гуманітарного права, а тому важливе значення відіграє міжнародно-правовий звичай, який буде універсально-обов'язковим для всіх держав чи інших суб'єктів збройного конфлікту. Звичаєві норми міжнародного гуманітарного права успішно доповнює договірно-правове регулювання [1, с. 55–68].

Якщо звернутися до IV Гаазької конвенції 1907 року, то відповідно до ст. 42 надається визначення, яка територія визнається окупованою. Так, «територія визнається окупованою, якщо вона фактично перебуває під владою армії супротивника» [2]. Одним із найважливіших актів у сфері міжнародного права, що регулює поведінку й захист прав населення, яке перебуває на окупованій території, є Конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року, яка також «застосовується до всіх випадків часткової або цілкової окупації Високої Договірної Сторони, навіть якщо ця окупація не натрапляє на жодний збройний супротив» [3].

Як вбачається з тексту положення п. 2 ст. 2 зазначеного документу, визначення «окупації» або «окупованих територій» не надається. Але вказується, що такий стан як окупація настане, навіть якщо вона не натрапить на жодний збройний опір, що дозволяє виділяти певні ознаки такого інституту як військова окупація. Статті 41, 51, 129, 130 звичаєвих норм також додатково прописують правила поведінки в період режиму окупації [4, с. 9, 15].

27 лютого 2014 року Автономна Республіка Криму піддалася збройному нападу зі сторони військових іншої країни та фактично розпочався міжнародний збройний конфлікт, сторонами якого є Україна і Російська Федерація, який продовжується й нині на Сході України, хоча й із певними успіхами вогневої тиші. Вказані ситуації є досить складними з позиції юридичної кваліфікації, що потребує відповідних знань з теорії та практики міжнародного права, зокрема міжнародного гуманітарного права.

Окупація території держави в межах права *jus in bello* не означає перехід суверенітету до держави-окупанта, тому що право *jus contra bellum* забороняє будь-яке захоплення території за допомогою сили. Подібна заборона була прописана ще 1928 року у тексті Паризького пакту (так званий пакт Бріана-Келлога 1928 року), в якому йшлося про відмову від війни як засобу національної політики, а тому захоплення території не є легітимним способом набуття території в сучасному міжнародному праві. Додатково Рада Безпеки ООН неодноразово нагадувала про подібні положення в своїх резолюціях [5]. Тому захоплення певної території іншою державою є міжнародним злочином.

Необхідно погодитися з В.М. Репецьким, який наголошує на тому, що офіційна позиція нашої держави та світового (європейського) співтовариства повинна бути спрямована на невизнання правомірності поширення агресії Російської Федерації на окремі території України. Як зазначає вчений, «не існує якоїсь часової межі для права давності. Варто нагадати приклади Польщі, яка втратила незалежність після третього поділу в 1795 році, а повернула її через 123 роки у 1918 році, 372 держав Прибалтики, які через 50 років відновили свою державність після анексії з боку СРСР. Вони яскраво засвідчують, що в сучасному міжнародному праві немає таких норм, які б забороняли висувати претензії з боку держав на свої колишні території, що були захоплені із застосуванням сили» [6, с. 371].

Подальше застосування тих чи інших норм міжнародного гуманітарного права безпосередньо пов'язане з визначенням характеру збройного конфлікту. Характер збройного конфлікту, його кваліфікація мають вирішальне значення для виявлення норм, які підлягають застосуванню в умовах того чи іншого виду збройного конфлікту, зокрема визначення статусу осіб, які перебувають під захистом, і встановлення ефективного правового режиму такого захисту.

Класичний підхід міжнародного гуманітарного права передбачає наявність двох основних видів збройного конфлікту – міжнародного збройного конфлікту (збройного конфлікту міжнародного характеру) та неміжнародного збройного конфлікту (збройного конфлікту неміжнародного характеру). Важливим є розуміння того, що для кваліфікації конфлікту немає значення, чи визнається сторонами стан війни, чи чинить населення окупованої території опір супротивнику, що фактично й відбувається на території України.

Окупація належить до міжнародного збройного конфлікту як різновид збройного протистояння та передбачає, що в питанні щодо захисту жертв збройного конфлікту міжнародного характеру до них мають застосовуватися норми міжнародного гуманітарного права, закріплені у Женевських конвенціях 1949 року та у Додатковому протоколі I до Женевських конвенцій, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів 1977 року. Оскільки територія Криму окупована Російською Федерацією, то до цивільного населення на цій території повинен застосовуватися правовий режим згідно IV Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 року як спеціального міжнародного документу та звичаєві норми як доповнення до писемних норм або як самостійно регулюючі норми.

Зазначена конвенція містить загальні правила, що застосовуються як до всіх осіб, які отримують захист міжнародного гуманітарного права (санітарні та безпечні зони, евакуація, медична допомога), так і тих, що стосуються «захищених осіб» у розумінні ст. 4 цієї конвенції (гарантії гуманного поводження).

IV Женевська конвенція 1949 року також містить норми, які стосуються громадян супротивника, які опиняються на території учасниці конфлікту, зокрема щодо права таких осіб залишити територію супротивника та їхнє інтернування. Особливо конвенція регулює питання захисту цивільних осіб, які перебувають на окупованій території. Немоżliвість ефективно здійснювати владу Україною на окупованій території Криму означає, що центральний уряд України не може гарантувати місцевим мешканцям реалізацію певних прав, наприклад виплату соціальних зобов'язань. Тому зазначена вище конвенція покладає на Російську Федерацію обов'язок забезпечувати населення окупованої території всіма належними гарантіями безпеки, правами людини, у тому числі правом на майно, приватні та особисті права та дотримання правопорядку.

Визначення цивільних осіб і цивільного населення наведено у ст. 50 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 1977 року (далі – Протокол). Зі змісту вказаної статті вбачається її відсильний характер, зокрема «цивільною особою є будь-яка особа, яка не належить до жодної з категорій осіб, зазначених у ст.ст. 4 А, 1, 2, 3 та 6 Третьої конвенції та у ст. 43 цього Протоколу. У разі сумніву щодо того, чи є яка-небудь особа цивільною особою, вона вважається цивільною особою» [7]. Цивільне населення складається з усіх осіб, які є цивільними особами.

Особливо варто звернути увагу на додаткову гарантію захисту окремих осіб, які опинилися серед цивільного населення і не підпадають під визначення цивільних осіб, але при цьому не позбавляються статусу цивільного характеру, що є, на нашу думку, показником гуманного поводження.

Міжнародне право передбачає заборону включати окуповану територію до складу держави-окупанта і тим самим передбачає право громадянина зберігати вірність своїй державі. Проте держава-окупант має право стягувати податки на захопленій території, вимагати від населення підкорятися встановленим нею нормам і законам.

Окупаційна влада позбавлена права змушувати громадян, які проживають на захоплених нею територіях, допомагати їй (окупаційній владі) у проведенні військових дій проти

їх Вітчизни. Аксіомою міжнародного права є твердження, що окуповану територію заборонено включати до складу держави-окупанта, про що зазначалося вище. «Постійні зусилля Російської Федерації з підризу суверенітету і територіальної цілісності України з подальшими спробами примусово інтегрувати незаконно анексований Крим і Севастополь у Росію є порушенням міжнародного права», – йдеться у заяві речника із закордонних справ і політики безпеки Європейської служби зовнішніх зв'язків, в якій Європейський Союз заявляє про будівництво нових військових кораблів в окупованому Росією Криму [8]. Так, побудова нових кораблів у Керчі є очевидним кроком подальшої мілітаризації Кримського півострова, яка має істотний негативний вплив на регіональну безпеку у Чорному морі.

Як відомо із джерел офісу Представництв Президента України в Автономній Республіці Крим, існують проблеми з гарантуванням певних прав цивільному населенню у процесі розгортання управління владою Російської Федерації на території Автономної Республіки Крим. Після окупації Російська Федерація розпочала політику нав'язування примусового громадянства всім мешканцям півострова.

Російська влада створила умови, за яких мешканці Автономної Республіки Крим і м. Севастополя вимушено отримували паспорти громадян Російської Федерації. Формально Російська Федерація заявила, що для уникнення «автоматичного громадянства» громадянам України з місцем реєстрації на території півострова необхідно особисто подати заяву «про бажання зберегти українське громадянство» в термін до 18 квітня 2014 року.

Російська Федеральна міграційна служба приймала такі заяви тільки після 1 квітня [9], тобто для цього було лише два тижні. Спочатку подати заяву можна було лише в чотирьох так званих пунктах Федеральної міграційної служби Російської Федерації на всю територію Криму (включно із м. Севастополем), водночас черги були спільними з охочими отримати російський паспорт. Звісно, не всі бажанці у Криму скористалися можливістю подати таку заяву через великі черги та короткий термін приймання. Не змогли також подати такі заяви особи, які перебували за кордоном, хворі, люди похилого віку.

Така процедура порушує як законодавство України, так і міжнародні норми щодо громадянства, оскільки Російська Федерація не має права розв'язувати питання збереження або позбавлення громадянства іншої держави – України. Крім того, мешканці Криму, з огляду на можливість переслідувань українських активістів побоювалися таких заяв про відмову від російського громадянства, що збирала окупаційна влада, які по суті були реєстрами незгодних для подальших політично вмотивованих переслідувань.

Дуже складною ситуація виявилася для дітей-сиріт і дітей, які перебували під опікою (піклуванням) державних органів, а також осіб, позбавлених волі. Оскільки адміністрації всіх закладів Криму опинилися під контролем влади Росії, то діти були позбавлені права відмовитися від нав'язування їм громадянства Російської Федерації. Правозахисниця-співкоординаторка «КримSOS» О. Куришко заявила, що кримські діти зазнають мілітаризації з боку РФ, їх залучають до військових формувань. Вони можуть бути викрадені або незаконно вивезені за межі України, зокрема це може стосуватися сиріт або дітей, позбавлених батьківського піклування. Також вони можуть зазнавати різних форм насильства та мати психологічні травми [10].

Також тих громадян України, які проживають у Криму без паспортів Російської Федерації і при цьому не мають реєстрації місця проживання на півострові, окупаційна влада переслідувала в адміністративному порядку, штрафуючи або навіть примусово виселяючи із Криму. Практика депортації таких громадян України продовжується й нині. Серед депортованих багато громадян України, які постійно проживали в Криму, мають там родину і житло, але ці обставини здебільшого ігноруються окупаційними судами.

Варто наголосити, що громадяни України, які проживають в Автономній Республіці Крим і м. Севастополі і мають нав'язані російські паспорти, не втрачають громадянства й залишаються українськими громадянами. Відповідно до ст. 5 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян і правовий режим на тимчасово окупованій території України» примусове автоматичне набуття громадянами України, які проживають на тимчасово окупованій території, громадянства Російської Федерації є незаконним.

ваній території, громадянства Російської Федерації не визнається Україною та не є підставою для втрати громадянства України. Подібну заяву зробили Міністерство закордонних справ України та офіс Представництв Президента України в Автономній Республіці Крим [11].

Це також означає, що громадяни України в Криму не можуть бути притягнуті до відповідальності за наявність у них так званого «паспорта Російської Федерації», виданого на території окупованого Криму. Примусову паспортизацію можна оцінити як елемент репресивної політики держави-агресора до громадян України, які змушені жити в умовах окупації.

Росія грубо порушує як українське законодавство, так і міжнародне право. Стаття 45 Положення про закони та звичаї суходільної війни, затвердженого IV Гаазькою конвенцією 1907 року, забороняє примус населення окупованих територій до присягання на вірність державі-окупанту [1] і до примусової зміни громадянства. Громадяни України, які мешкають в Автономній Республіці Крим і м. Севастополь, фактично були позбавлені права вибору.

Проте відмова від так званого паспорта громадянина Російської Федерації на тимчасово окупованій території Криму та м. Севастополя призвела б до ще більших обмежень та ущемлень прав людини, зокрема обмежень доступу до соціальних, медичних та інших послуг для мешканців окупованих територій. Так, у Криму цивільному населенню могло б бути відмовлено у володінні нерухомістю, іншим майном. Нещодавно підписання Президентом РФ В. Путіним указу щодо позбавлення українських громадян можливості володіння землею в тимчасово окупованому Криму – черговий крок до нав'язування російського громадянства та грубого порушення міжнародного права [12]. На нашу думку, за подібними агресивними діями окупанта стоїть не спроба захисту інтересів етнічної групи населення на захопленій ним (окупантом) території, а забезпечення власних геополітичних інтересів.

Окупація Автономної Республіки Крим і м. Севастополя змусила багатьох людей виїхати з території півострова. Якщо вони виїхали на підконтрольну уряду України територію, то вважаються внутрішньо переміщеними особами. Якщо ж особа, наприклад через ризик переслідування, змушена була виїхати за межі державного кордону, то вона за умови дотримання низки вимог може претендувати на отримання статусу біженця в тій країні, до якої вона виїхала. Саме тому кримчан, які після окупації Криму переїхали на материкову частину території України, юридично коректно називати виключно внутрішньо переміщеними особами (або переселенцями, внутрішніми переселенцями), а не біженцями.

Жителі тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя є громадянами України, а тому мають такі самі права на доступ до адміністративних послуг, як і громадяни, які проживають в інших регіонах України. Тому Україна сприяє отриманню жителями окупованої території адміністративних послуг за допомогою розширення мережі центрів надання адміністративних послуг у районах, наближених до адміністративної межі з тимчасово окупованою територією.

Крім того, Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим спільно з Кабінетом Міністрів України та правозахисними організаціями розробили інші інтернет-ресурси для жителів тимчасово окупованого півострова в сервісах месенджерів «Телеграм» і «Вайбер», завдяки яким можна отримати повну інформацію щодо умов перетину адміністративної межі з Криму, отримання мешканцями Автономної Республіки Крим і м. Севастополя доступу до адміністративних, освітніх та інших послуг, що надзвичайно важливо.

21 лютого 2019 року до Міжнародного кримінального суду вже було передано повідомлення стосовно використання російськими військовими цивільного населення під час захоплення об'єктів на території півострова Крим у 2014 році. Повідомлення підготували громадські організації – Українська Гельсінська спілка з прав людини та Регіональний центр прав людини спільно з прокуратурою Автономної Республіки Крим. Заборона використання «живих щитів» закріплена у ст. 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду, ст. 28 IV Женевської конвенції, ст. 51 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій та нормі 97 звичаєвого міжнародного гуманітарного права.

Умисне використання цивільного населення для прикриття воєнних операцій порушує зобов'язання вживати всіх можливих заходів для розрізнення цивільних об'єктів і військових цілей як одного з ключових принципів міжнародного гуманітарного права. Друга доповідь Генерального секретаря щодо ситуації в окупованому Криму містить інформацію про:

- тортури та жорстоке поводження з боку спецслужб Російської Федерації та інших правоохоронних органів у Криму, включаючи побиття, удари електричним струмом і задушення, які застосовувалися до жертв;
- порушення прав затриманих, зокрема систематичні побиття, необґрунтовані особисті огляди, відмова у побаченнях з родичами та адвокатами, тиск для отримання російського громадянства;
- звинувачення за публікації у соціальних мережах і втручання у роботу журналістів;
- 21 тисячу мешканців Криму, які були призвані до збройних сил РФ з початку окупації (станом на 1 січня 2020 року);
- 191 рішення суду протягом 2019 року, які зобов'язали жителів Криму залишити територію регіону та інші.

Доповідь охоплює період з 1 липня по 31 грудня 2019 року [13].

Ще однією невирішеною проблемою є питання забезпечення водопостачання населення Криму. Це при тому, що держава-окупант на окупованій території відповідно до норм міжнародного права зобов'язана забезпечити громадський порядок і життя населення.

Проаналізувавши спеціальну конвенцію про захист цивільного населення, яке знаходиться на окупованій території, можна передбачити низку й інших заборон у діях органів держави-окупанта щодо населення на вказаній території:

- 1) особи, які перебувають на окупованій території, не можуть бути примушені виконувати будь-яку роботу, яка б передбачала їхню участь у воєнних операціях;
- 2) забороняється будь-яке знищення державою-окупантом рухомого чи нерухомого майна, що є індивідуальною або колективною власністю приватних осіб чи держави, або інших громадських установ чи соціальних чи кооперативних організацій;
- 3) держава-окупант зобов'язана дозволити релігійним служителям здійснювати віросповідання та підтримувати у цьому своїх одновірців;
- 4) держава-окупант не має права здійснювати арешт, переслідування або висувати обвинувачення проти осіб, які перебувають під захистом, за вчинки або переконання, скоєні або виражені ними до початку окупації або протягом періоду її тимчасового припинення, за винятком випадків порушення законів або звичаїв війни.

Держава-окупант повинна співпрацювати з місцевими органами влади щодо сприяння належному функціонуванню закладів, відповідальних за піклування про дітей і їхню освіту. Водночас окупант має право посилити кримінальну відповідальність і запровадити окремі норми до кримінального законодавства на захоплених територіях, які передбачають посилення покарання за порушення безпеки його військових формувань чи власності. Однак особи, які перебувають під захистом і обвинувачуються у скоєнні злочину, повинні знаходитися на окупованій території, а в разі засудження повинні там само відбувати строк покарання.

Проте недотримання державою-окупантом норм міжнародного права тягне за собою політичні, моральні та матеріальні санкції за злочини, які є особливо небезпечними, включаючи й кримінальну відповідальність конкретних посадових осіб чи звичайних громадян. Така відповідальність може наставати за умови порушення державою-окупантом чи її представниками законів і звичаїв війни та за злочини проти миру, людяності, безпеки людства й міжнародного правопорядку. Поява Концепції перехідного правосуддя як комплекс заходів, у тому числі у сфері кримінальної юстиції, які держава застосовує для подолання наслідків воєн і збройних конфліктів, повинна прискорити реінтеграцію окупованих територій.

Перехідне правосуддя здебільшого включає в себе умови амністії учасників конфліктів або притягнення їх до відповідальності. Крім того, в рамках перехідного правосуддя вирішуються питання компенсацій постраждалим і вживаються заходи для нормалізації

суспільного життя. Тому на окупованій території повинні забезпечуватися основні права людини та громадянина, у тому числі право на майно, приватні та особисті права.

Висновки. На підставі наведеного вище можна зробити висновок, що окупація території Криму є ще одним доказом низької ефективності існуючої у світі системи безпеки як універсальної, так і регіональної. Важливу роль у координації відносин, які випливають із військової окупації, відіграє міжнародне гуманітарне право як єдиний юридично правильний регулятор.

Численні обов'язки держави-окупанта здебільшого зводяться до підтримання status quo ante bellum на окупованій території, тобто збереження існуючого порядку громадського життя, а також забезпечення поваги до цивільного населення та його належного захисту. Окупована територія юридично продовжує залишатися територією тієї держави, якій вона належала до окупації, бо Крим – це Україна.

Список використаних джерел:

1. Грушко М.В. Джерела міжнародного гуманітарного права та внутрішньодержавного права. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 12. С. 55–68.
2. Положення про закони і звичаї суходільної війни, яке є додатком до IV Гаазької конвенції 1907 року про закони і звичаї суходільної війни [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_222.
3. Конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року // [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154.
4. Звичасве міжнародне гуманітарне право. Норми // Український часопис міжнародного права. 2006. № 2. С. 7–16.
5. Резолюція Совета Безопасности ООН № 242 (1967) от 22.11.1967. [Электронный ресурс] // Совет Безопасности ООН. Режим доступа: [http://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=S/RES/242\(1967\)](http://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=S/RES/242(1967)).
6. Резолюция Совета Безопасности ООН № 582 (1986) от 24.02.1986. [Электронный ресурс] // Совет Безопасности ООН. Режим доступа: [http://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=S/RES/582\(1986\)](http://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=S/RES/582(1986)).
7. Резолюция Совета Безопасности ООН № 662 (1990) от 09.08.1990. [Электронный ресурс] // Совет Безопасности ООН. Режим доступа: [http://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=S/RES/662\(1990\)](http://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=S/RES/662(1990)).
8. Кримінальний кодекс України 2001 року // [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
9. Репецький В.М. Застосування міжнародного гуманітарного права у збройному конфлікті України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2014/11/nvlkau_2015_2_38.pdf.
10. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів не міжнародного характеру від 8 червня 1977 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_200.
11. Євросоюз: будівництво військових кораблів в окупованому Росією Криму порушує міжнародне право. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.unian.ua/politics/okupaciya-krimu-rosiya-porushuye-mizhnarodne-pravo-v-okupovanomu-krimu-novini-ukrajina-11092628.html>.
12. Відбувається стирання української ідентичності: російські паспорти кримчан як повинність. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ua.krymr.com/a/vidbuvaetsia-srytannia-ukrainskoi-identychnosti-rosiyski-pasporty-krymchan/29847031.html>.
13. Дискусія в рамках правозахисної програми Rights Now «Дитинство в окупованому Криму: зі зброєю в руках та без права бути українцем». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zmina.info/news/v-ukrayini-nemaye-derzhavnoyi-pidtrymky-postrazhdalych-vidvijny-krymskyh-ditej-pravozahysnyczya/>.

14. Заява МЗС стосовно російських паспортів, протиправно нав'язаних мешканцям тимчасово окупованої АР Крим і м. Севастополь російською окупаційною адміністрацією (опубліковано 16 червня 2020 року). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mfa.gov.ua/news/zayava-mzs-stosovnorosijskih-pasportiv-protipravno-navyazanih-meshkancyam-timchasovo-okupovanoyi-ar-krim-i-msevastopol-rosijskoju-okupacijnoyu-administracijeyu>.

15. Представництво Президента України в АРК: «Російські паспорти у Криму не мають правових наслідків» (опубліковано 16 червня 2020 року). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ua.krymr.com/a/news-predstavnytstvo-prezydenta-ukrainy-v-krymu-pro-pasporty/30674354.html>.

16. Указ Президента Российской Федерации от 20.03.2020 № 201 «О внесении изменений в перечень приграничных территорий, на которых иностранные граждане, лица без гражданства и иностранные юридические лица не могут обладать на праве собственности земельными участками, утвержденный Указом Президента Российской Федерации от 9 января 2011 года № 26». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202003200021?index=0&rangeSize=1>.

17. Генсек ООН опублікував другу доповідь про ситуацію в окупованому Криму. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/3058119-gensek-oon-opublikuvav-drugu-dopovid-pro-situaciju-v-okupovanomu-krimu.html>.

